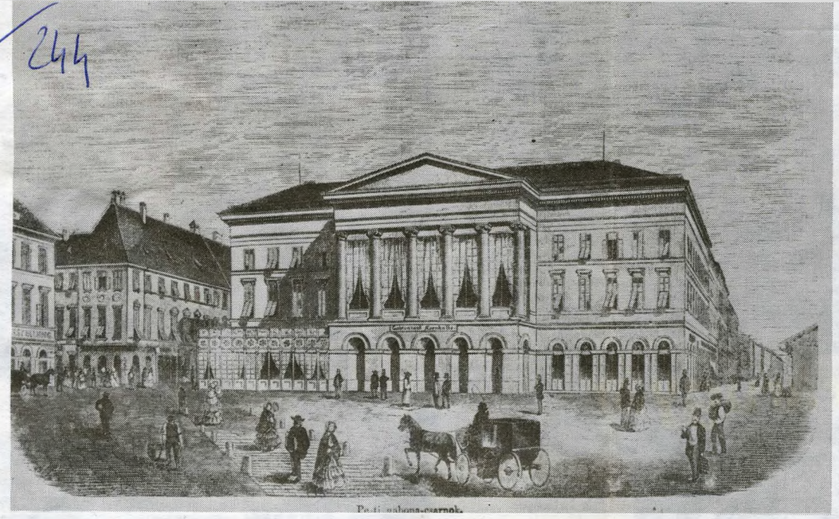

A pesti gabona-csarnok képe 1856-ból, helyén épül a Fórum szálló

Az új Lloyd-épület a Dunaparton

Egykori rajz az 1873-as tőzsdekrachról

Az új Lloyd-palota a Duna-parton, amely 1873-ban épült

A KÉT JOBB OLDALI KÉPEN:

A budapesti áru- és értéktőzsde — ma a Magyar Televízió székháza

Korabeli karikatúra a múlt század 60-as éveiből

A pesti tőzsde hőskora

A tőzsdéről általában

elmondhatjuk, hogy különleges módon szervezett és szabályozott, az áru megjelenése nélkül meghatározott helyen és időben működő piac. A piacon a kész árut adják-veszik, a tőzsdei kereskedelemben viszont megállapodásokkal helyettesítik a konkrét üzletkötések tárgyát.

A tőzsdének két, történetileg kialakult fajtája van. Az árutőzsde a tömegcikkek nagyvására, ahol egyenletes minőségű árukat minták vagy szabványok alapján adnak és vesznek nagy tételekben. Az értéktőzsdén értékpapírok (részvények, kötvények, stb.) cserélnek gazdát.

Az eredeti tőkefelhalmozás és a pénzgazdálkodás kibontakozása már igen korán életre hívta ezeket a „különleges vásárokat". A tőzsde története a németalföldi Brügge városához kapcsolódik, ahol — állítólag — a van der Burse patrícius család házának udvarán gyűltek össze a kereskedők üzleti dolgaik lebonyolítására. Innen ered — a német nyelv közvetítésével — a magyar börze szó is.

Először az összejövetelek helyét, később magát az összejövetelt nevezték börzének, ahol még nem különült el az áruk és értékpapírok kereskedelme. Ebben az időben ugyanis szabályos üzletnek számított a kereskedelmi váltóknak, adósságleveleknek adásvétele, áraikat a kereslet és kínálat viszonya szabta meg.

Antwerpenben nyitotta meg kapuit 1511-ben a világ első börzecsarnoka. A modern értelemben vett tőzsdei élet Amszterdamban fejlődött ki, ott vezették be először a részvények adásvételét. Londonban Thomas Gresham, gazdag angol kereskedő alapított tőzsdét 1566-ban.

A XVII. században a nyugat-európai tőzsdék már nemzetközi forgalmat bonyolítottak le, és az árfolyamközlések révén befolyásolták az árak alakulását is. Az árfolyam-ingadozásokkal együtt pedig megszületett a tőzsdei üzérkedés, a spekuláció, a tőzsdejáték lehetősége.

Fiumétől Pestig

vezet a hazai tőzsde kialakulásának útja. A történeti Magyarország területén először Fiumében találjuk nyomát a tőrzsdének a tengerparti kereskedelemmel összefüggésben.

A XIX. század elején a hazánkban jelentkező, igen nagy terménykereslet hatására az ország gazdasági életének súlypontja a középső, gabonatermő vidékekre tevődött át. Így jutott központi szerep a terményforgalmat egyre inkább lebonyolító Pest városának, így tettek szert egyre nagyobb jelentőségre évente négyszer megtartott országos vásárai. Ezért alakult ki épp itt az első hazai „különlegesen szervezett piac", azaz egy árutőzsde-típusú intézmény, mely a magyar kapitalista fejlődés elmaradottsága ellenére is életképesnek bizonyult, hiszen elsősorban az ország fő terméke, a gabona értékesítésére szolgált.

Kereskedelmi Csarnok volt a neve az első pesti tőzsdének. Létrejöttének célja — többek között — az volt, hogy a városban már kialakult kávéházi „börze" — a gabonatőzsérek és alkuszok találkozóhelyének — tevékenységét korlátok közé szorítsa.

A pesti kereskedők részvénytársaságot alakítottak a Kereskedelmi Épület felállítására, amely 1829-ben készült el a Duna-parti rakodópiacon. A mai Roosevelt tér déli részén levő klasszicista stílusú ház a második világháborúban megsérült és később — sajnos — lebontották.

Az épület legfontosabb rendeltetése volt, hogy földszintjén helyet adjon a Kereskedelmi Csarnoknak, „amelyben a hazai terményeknek termelője, vevője és a kereskedő összejöjjön ... és alkalmat találjon egymásközt üzleteket kötni" — írták a szabályzatban.

A csarnokba mindenki beléphetett, aki tagsági jegyet váltott. A tagok figyelmét felhívták a „hangos szóváltástól" és az „élvezeti szeretktől" való tartózkodásra. Az 1831. március 1-én megnyílt első pesti tőzsde rendjéről, a bevételek-kiadások vezetéséről választott bizottság gondoskodott, amelynek egy-egy tagja köteles volt naponta jelen lenni.

Az épületben összpontosult a polgárosodó Pest kereskedelmi élete. Első emelete a kereskedőtestület és a kereskedelmi kaszinó székhelye volt. Ugyancsak itt kapott helyet 1841-ben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank első irodája, később pedig a Kereskedelmi és Iparkamara helyisége is.

A Gabonacsarnok elnevezés jól szemlélteti a korai magyar tőzsde rendeltetését. Így hívták ugyanis az osztrák abszolutizmus idején, 1854-ben újjászervezett tőzsdét, amely ugyancsak a Kereskedelmi Épület földszintjén volt. Vásárok idején azonban a forgalom nagy része már az épület tágas udvarában bonyolódott le.

Az újjászervezés az 1853-ban alakult, a legnagyobb tőkével rendelkező kereskedőket magába foglaló Pesti Lloyd Társulat feladata volt. Helyiségei a Kereskedők Épületének első emeletén voltak, amely ettől kezdve viselte a Lloyd-palota nevet.

A Gabonacsarnok szabályzata újra célul tűzte ki, hogy a gabonakereskedelemben „eddig uralkodott visszaélés elhárítassék, mely szerint ezen forgalom nyilvános utcán vagy különféle kávéházakban üzetett". A Kereskedelmi Csarnok közelében ugyanis tovább virágzott a „kávéházi zugbörze".

A Gabonacsarnok tagja lehetett minden „feddhetetlen jellemű s illendő magaviseletű egyén ... ki a forgalomhoz mint termelő, üzér vagy feleskődt alkusz tartozik". Az utóbbiak az ügyleteket közvetíthették és azokról kötjegyeket adhattak ki. Az „azonnapi hiteles középárakról" már árjegyzékeket is nyomattak.

Az Áru- és Értéktőzsde

megalakulására az 1860-as császári pátens alapján került sor, amelyben elrendelték, hogy a monarchia nagyobb forgalmú városaiban tőzsdéket kell létesíteni. Emellett a hazai vállalatok által kibocsátott részvények, a már meglevő értékpapír-forgalom is szükségessé tette a Gabonacsarnok értéktőzsdévé való kiszélesítését.

A feladatot ugyancsak a Pesti Lloyd Társulat végezte el. Az ünnepélyes megnyitás 1864 januárjában zajlott le a Kereskedelmi Épület nagytermében.

A régi és az új intézmény között a fő különbség az volt, hogy míg az előbbi magánegyesületként, az utóbbi a kormány által jóváhagyott alapszabályok és részletesen kidolgozott rendszabályok alapján működött. Ezek 84 éven át — minden változás és bővülés ellenére — 1948-ban bekövetkezett megszüntetéséig meghatározták a tőzsde tevékenységét.

Az alapszabály szerint a tőzsde célja: „mindennemű kereskedelmi javaknak, veretlen aranynak és ezüstnek, pénznemeknek s váltóknak, ... részvények és kötvények eladását és vevését, zálog-, biztosítási és szállítási üzleteket megkönnyíteni".

„Minden férfinemhez tartozó, feddhetetlen jellemű, illedelmes magaviseletű egyén" látogathatta a tőzsdét és külön bizottság vonta felelősségre azokat, akik a „kereskedői tisztességet" megsértették.

A tőzsdei ügyleteket „hites alkuszok" közvetítették, a „zugalkuszok, jogosítatlan hajhászok" ellenben még börtönbüntetést is kaphattak. Az utóbbiak elszaporodása miatt ezt a foglalkozást hamarosan a tőzsdeügynökkel cserélték fel.

A tőzsdén hosszú ideig a német nyelv járta, hiszen kereskedő polgárságunk jórészt német eredetű volt. Balla Vilmos újságíró, a régi Pest kereskedelmi életének regélője szerint: „Német világ volt a Lloydban. Soha ott egy magyar szót nem lehetett hallani, az összes nyomtatványok szövege német volt ... és ami a fő dolog: a forgalom német szóval bonyolódott le: ich kauf' — ich geb'! sőt ez a szokás tartotta magát legtovább. A nyolcvanas évek elejétől fogva fokozatosan magyarosodott minden, de a veszek-adokra semmiképp sem akartak ráfanyalodni".

A kiegyezés utáni nagyméretű iparfejlődés, a hatalmas „gründolási láz", mely a részvénytársaságok hosszú sorát hozta létre, a közlekedés és a hitelélet, a kormány által kibocsátott államkötvények, erősen megnövelték az értéktőzsde jelentőségét. A virágzó tőzsdei élet nálunk is kitermelte vadhajtásait: a „tőzsdézők", a tőzsdei szerencsejátékból élők hadát. Jellegzetes figuráik a korabeli lapok karikatúráinak is kedvelt alakjai lettek.

Nevezetes esemény volt az első magyar „tőzsdekrach" 1873-ban, az ú. n. fekete hétfő, mely az „alapítási korszakot" és az azzal kapcsolatos tőzsdei konjunkturát követte. Az áreséseket az ismétlődő gazdasági válságok egyike okozta.

A tőzsde új épülete,

az ú. n. új Lloyd-palota (a mai Apácai Csere J. u. 12. alatti üres telken) a hazai kapitalista fejlődés folyamatosságát jelképezte. A Duna szabályozásával kiépült új rakparton a Merkur-szobrokkal díszített kupolájú palota nagytermét, az értéktőzsdét, 1873 szeptemberében adták át a forgalomnak. A déli, vagyis a „főbörze" ideje alatt itt egyesült a tőzsde mindkét ága. A földszinten volt az árutőzsde, az elő- és utótőzsde, a liszttőzsde, valamint az intézményt Béccsel összekötő távirdahivatal.

A századforduló idején Magyarországon is kifejlődött a modern tőzsdei élet, a szokások, szabályok, nyelvi kifejezések és az apparátus működésének minden kifinomult mozzanatával együtt.

Az önálló budapesti tőzsdeépületet a Szabadság-téren 1905 októberében adták át rendeltetésének (ma a Magyar Televízió székháza).

A tőzsde klasszikus szerepe azonban ebben az időben világszerte megváltozott. A monopolkapitalizmus kifejlődésével addig soha nem látott méretű tőkekoncentráció jött létre és a nagybankok kezében koncentrálódott az értékpapírok forgalmának egy része is. Ezzel együtt mindinkább jellemzővé vált a már önálló foglalkozássá különült tőzsdei spekuláció. A tőzsde ugyanakkor továbbra is a kapitalista gazdasági élet fontos része és mutatója maradt.

H. Szűcs Gitta